

توسعه علوم انسانی و هنر؛ بررسی عوامل و موانع

سید احمد هاشمی

دانشیار برنامه ریزی درسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد لامرد

ایمیل: hmd_hashemi@yahoo.com

چکیده

توسعه‌ی علوم انسانی، یکی از ارکان اصلاح توسعه پایدار و منشأ رشد هر جامعه‌ای می باشد. توسعه علوم انسانی به معنای اتکای جامعه به روش و دانش عقلانی و علمی برای حل مسایل زندگی اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی است. در این رهگذر نظام آموزش عالی نقش فزاینده‌ای در پیشرفت و توسعه‌ی علوم انسانی در جوامع بر عهده دارد. توسعه‌ی علوم انسانی از دو جنبه‌ی کمی شامل بخش آموزش و پژوهش، و کیفی شامل سه بخش دانشگاه‌ها، اساتید و دانشجویان قابل بررسی است. توسعه‌ی کمی و کیفی هر یک از این بخش‌ها می‌تواند زمینه‌ساز توسعه‌ی علوم انسانی شود.

پژوهش حاضر با روشی توصیفی-تحلیلی به بررسی توسعه‌ی علوم انسانی پرداخته است. و در این رابطه موانع و عوامل این توسعه علوم انسانی را مشخص نموده است.

واژگان کلیدی: توسعه علوم انسانی، تحقیق، توسعه پژوهش، موانع.

مقدمه

نظام آموزشی عالی به عنوان یک نظام پویا، هوشمند و هدفمند در این راستا دارای نقش عمده ای همچون تربیت نیروی انسانی متخصص مورد نیاز جامعه، ترویج و ارتقای دانش، گسترش تحقیق و زمینه سازی برای توسعه ی کشور است و تحقق این اهداف، وسواس علمی - پژوهشی خاصی را میطلبد و اعضای هیئت علمی دانشگاهها از عوامل اصلی و مهم نظام آموزشی کشور هستند. از آنجا که نقش آموزش عالی در توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی، تعیین کننده است و نیروی انسانی متخصص مورد نیاز بخشهای مختلف توسط بخش آموزش عالی تربیت میشود. تقویت و توسعه‌ی این بخش زیربنای توسعه ی سایر بخشها خواهد بود (هاشمی، ۱۳۹۰).

علوم انسانی و اجتماعی دارای پیچیدگیهای خاصی است که آن را از علوم طبیعی و فیزیکی ممتاز میسازد. این افتراق ناشی از پیچیدگی، به جنس مقوله ها، مضامین یا مسائلی بازمی گردد که شناخت آنها موضوع این علوم است و البته ریشه ی تمام این موضوعات، انسان است. انسان از برترین مخلوقات الهی است که شناخت او ضرورتاً بایستی با ملاحظه‌ی ویژگی - های شاخصی همچون زبان، شعور و فکر، خودآگاهی، تاریخمندی، فرهنگ پذیری و فرهنگ ستیزی و حیث التفات فردی و جمعی انجام پذیرد (هاشمی، ۱۳۹۴).

یکی از ارکان اصلی توسعه پایدار هر کشوری توسعه علوم انسانی می باشد. بطوری که توسعه علوم انسانی منجر به توسعه منابع انسانی، اقتصادی و دیگر ارکان توسعه پایدار می‌شود. به عبارتی توسعه علوم انسانی منشأ رشد هر کشوری است. پرواضح است که کسب جایگاه شایسته در جهت فرهنگی، اقتصادی و سیاسی در جهان تنها از طریق تولید علم و پیشتازی توسعه علوم انسانی حاصل می‌گردد (هاشمی، ۱۳۹۲).

توسعه‌ی علوم انسانی، مفاهیم و دیدگاه‌ها

علوم انسانی به عنوان شاخه اصلی شکل دهنده رفتار فردی و اجتماعی دارای جایگاه و حساسیت ویژه‌ای می‌باشد. امروزه نظریات مبتنی بر جایگاه علوم انسانی موید این موضوع است که این علوم نه تنها پاسخگوی نیازهای جوامع در برهه‌های مختلف نبوده است بلکه دچار نوعی انزوا و معطلی شده است. هویت رشته‌های مختلف علوم انسانی با گذر زمان به دلیل آنچه که آن را نوعی ظلم در حق علوم انسانی می‌توان دانست؛ دچار رکود نسبی شده است و کمتر می‌توان اثرات مثبت و سازنده آن را در حوزه‌های مختلف جامعه مشاهده نمود. آسیب شناسی علوم انسانی و در بوته نقد قرار دادن آن می‌بایست در دستور کار جدی صاحب‌نظران و متخصصان حوزه‌های مختلف قرار گیرد (هاشمی، ۱۳۹۲).

بدون تردید چگونگی نگرش‌های فرهنگی نسبت به علوم انسانی نقش به‌سزایی در منزلت و جایگاه آن در جامعه‌ی ایران اسلامی داشته است. نگاه تحلیلی به تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی بیانگر این حقیقت است که همواره تولید اندیشه‌های پویا و پردازش نظریه‌های نوین و پرچالش توسط اندیشمندان هوشمند و صاحبان تفکر واگرا در حوزه‌ی علوم انسانی بوده است. غالب خانواده‌ها فرزندان مستعد و سرآمد خود را برای درک هر چه بیشتر زبان و ادبیات فارسی، مفاهیم فلسفی و علوم قرآنی هدایت می‌نمودند. اصولاً آدم باسواد و متفکر و فرهیخته و دانشمند به کسی اطلاق می‌گردید که در عرصه‌ی علوم انسانی، بیان و کلام، نگارش و تحریر و تبیین مفاهیم نظری و پردازش نظریه‌های نوین بیشترین ورود و تبحر را داشت.

رشیدی (۱۳۸۵) طی پژوهشی در مورد بررسی مشکلات آموزش علوم انسانی برای نیل به این هدف با مراجعه به آموزش و نیز طبقه‌بندی‌های صورت گرفته در سطوح و حیطه‌های آموزش علوم به عنوان وضعیت مطلوب و مقایسه وضعیت موجود آموزش علوم انسانی در ایران با آن به فاصله‌های موجود بین وضعیت موجود و مطلوب پرداخته و چالش‌ها و مشکلاتی که باعث به وجود آمدن این فاصله‌ها شده است مورد بررسی قرار داده که به عنوان نمونه از جمله‌ی این مشکلات استفاده از شیوه‌های مناسب آموزش را نامبرده و سپس راه‌حلهایی برای کم کردن و نهایتاً پر کردن این فاصله‌ها پیشنهاد کرده که از آن میان به تغییر و بازنگری اساسی در روش‌های آموزش می‌توان اشاره کرد. از این رو ضرورت توسعه‌ی علوم انسانی همواره مدنظر صاحب‌نظران مختلف بوده است. (به نقل از هاشمی، ۱۳۹۲).

بطور کلی توسعه علوم انسانی از دو دیده‌گاه کمی و کیفی قابل بررسی است؛ در این‌جا به اختصار به این دو جنبه پرداخته می‌شود:

الف: کمی - توسعه کمی علوم انسانی نیز خود از دو جنبه قابل بحث می‌باشد که شامل افزایش تنوع در آموزش و پژوهش است. از منظر آموزشی می‌توان به افزایش رشته‌های تحصیلی، با توجه به پیشرفت سریع علوم و ضرورت تربیت نیروی متخصص جهت انجام تحقیقات در موضوعات جدید اشاره کرد. افزایش تعداد دانشجویان نیز بنحوی در زیر مجموعه توسعه کمی آموزش قرار می‌گیرد.

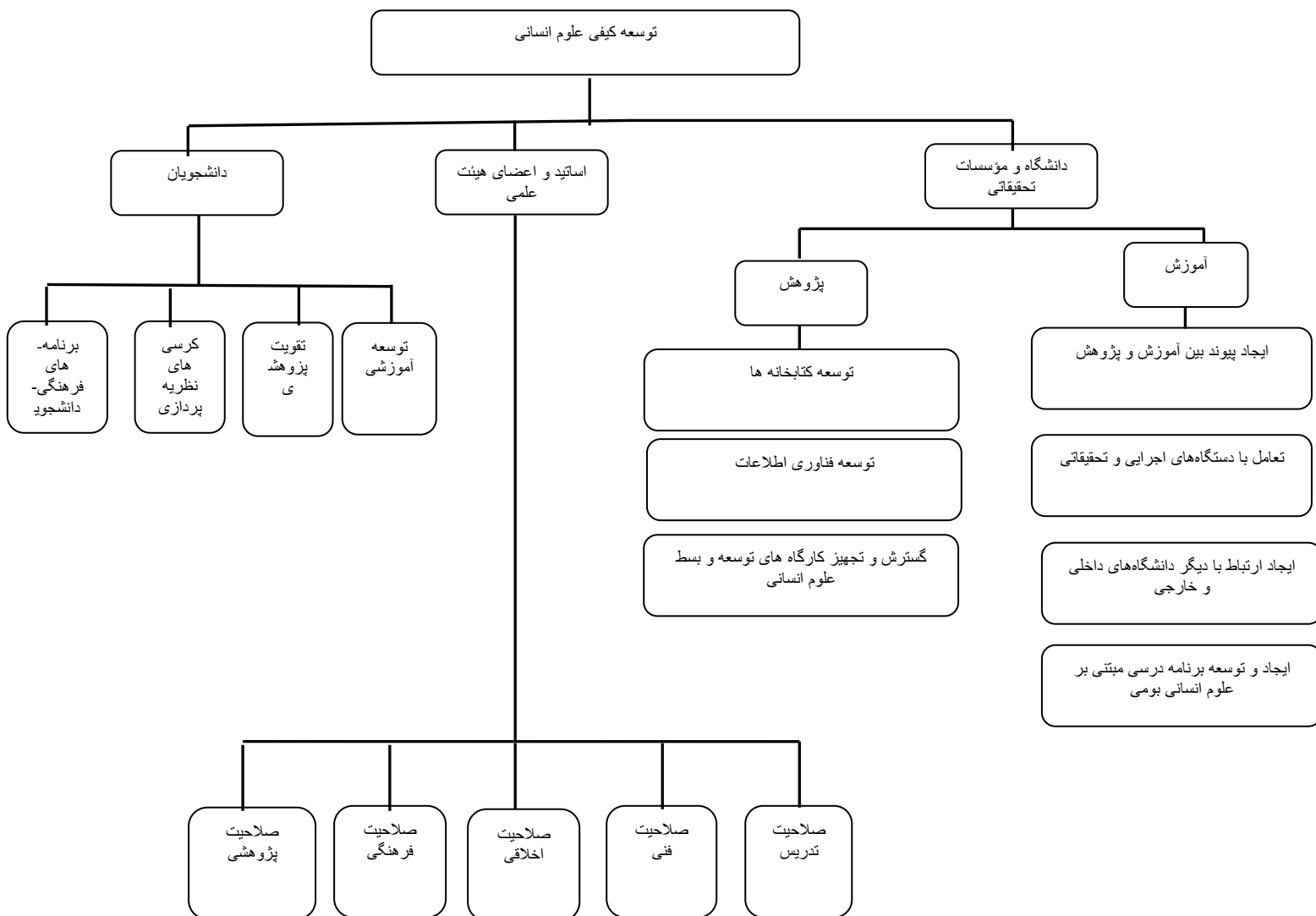
از زاویه‌ی دیگر توسعه کمی علوم انسانی موضوعات تحقیقی و وارد شدن به جزئیات بیشتر، در هر موضوع را باید در نظر گرفت. با پیشرفت علم و به‌کارگیری دستاوردهای علمی مسائل جدیدتری به وجود می‌آیند که رفع آن‌ها مستلزم انجام تحقیقات جدیدتری می‌باشد. انجام تحقیقات جدید نیازمند راهبردهای نوین می‌باشد و برقراری ارتباط جهانی برای نظریه‌پردازی و تولید علم در حوزه علوم انسانی لازم و ضروری خواهد بود.

ب: کیفی - توسعه کیفی در علوم انسانی تمام کارکردها و فعالیت‌ها از جمله: آموزش، پژوهش، کارکنان، دانشجویان، امکانات و تجهیزات، خدمات به اقدار جامعه و دانشگاه را در بر می‌گیرد. به عبارت دیگر، بر اساس الگوی عناصر سازمانی برای بهبود کیفیت علوم انسانی، باید به تمام عناصر اعم از درونداد، فرایند، محصول، برون‌داد و پیامدها توجه داشت. نگرش به توسعه علوم انسانی از نظر کیفی بسیار حساس‌تر و مهم‌تر از بخش اول می‌باشد چرا که اگر رشته‌های تحصیلی فقط به صورت کمی

توسعه یابند همواره در هر رشته فقط در حد الفبای مطالب خواهیم بود و هیچگاه به کلمات و نهایتاً به جملات ارزشمند و پرمعنی نخواهیم رسید بنابراین پس از فراهم شدن هسته های اولیه رشته های تحصیلی باید به ارتقاء کیفیت آموزشی و پژوهشی در آن رشته ها پرداخت تا بتوانیم به جایی برسیم که حتی صادر کننده فناوری و علوم در برخی رشته های علوم انسانی باشیم.

کیفیت آموزشی و پژوهشی در حوزه علوم انسانی از جمله دغدغه هایی است که همیشه نظام های دانشگاهی برای دستیابی به آن تلاش می کنند. ارتقای مستمر کیفیت آموزش در علوم انسانی به عنوان ضرورتی محسوب می شده است که کوشش های قابل توجهی در دو دهه ی اخیر جهت ارتقای آن در کشورهای مختلف به عمل آمده است.

بطور کلی کیفیت توسعه علوم انسانی در سه جنبه قابل بحث می باشد:

دانشگاه ها و مؤسسات تحقیقاتی

• آموزش

الف) ایجاد پیوند دو سویه بین آموزش و پژوهش: باید هرچه بیشتر فعالیت های آموزشی دانشگاه ها به سمت تحقیقی شدن پیش روند. علم تئوری و آموزش دانشجویان در قالب علوم محض و آشنا نکردن آن ها با کاربرد علوم و تحقیقات، نیروی متخصص جامعه را به جایی نخواهد رساند. دانشجویان پس از فراغت از تحصیل سال ها در بیراهه ها و جاده های هزار تو سرگردان خواهند بود تا به فواید واقعی آموخته های خود در تحقیقات پی ببرند. موانعی که در این راه وجود دارد شامل نبود بودجه کافی، آزمایشگاه و مؤسسات تحقیقاتی معتبر، عدم تناسب ساعات کلاسی و حجم دروس، سهل انگاری خود اساتید و دانشجویان و ... می باشد. بنابراین لازم است با ایجاد فرهنگ آموزشی و پژوهشی، تربیت متخصصان و نظریه پردازان علوم انسانی و... این مهم را ارتقاء بخشیم (هاشمی، ۱۳۹۴).

ب) تعامل با سایر دستگاه های اجرایی و تحقیقاتی

مشکل دیگر، نبود ارتباط میان دانشگاهها و سایر دستگاه های اجرایی است، به گونه ای که امروزه به رغم ایجاد و گسترش دانشگاه های علوم انسانی، حلقه های پیوند آنها با سایر نهادها چندان شکل نگرفته است. لذا آموزش عالی باید با نیازهای جامعه سازگار باشد و در این زمینه به جای برنامه ریزی های سالانه باید برنامه ریزی های طویل المدت نمود.

لذا با توجه به تفاسیر فوق برگزاری جلسات و گردهمایی های متعدد بین مسولین و کارشناسان و پژوهشگران با اساتید دانشگاه ها، جهت همگرا کردن فعالیتهای آموزشی متناسب با نیازهای جامعه، جهت رسیدن به حداکثر بازدهی علمی و شکوفایی آموخته های فارغ التحصیلان دانشگاه ها لازم و ضروری می باشد.

ج) ایجاد ارتباط با دیگر دستگاه های داخلی و خارجی و تقویت علوم انسانی بومی

یکی از اصلی ترین محورهای آموزشی عالی کشور به روز کردن روشهای آموزشی و محتوی و مطالب علوم انسانی می باشد تا نسل جوان کشور با آخرین یافته ها و دستاوردهای علمی دنیا آشنا شود بنابراین با برپایی همایش و گنگره ها و دعوت از اساتید دانشگاه های دیگر اعم از داخلی یا خارجی یا انجام سفرهای علمی تحقیقاتی به آن دانشگاه ها می توان هرچه بیشتر در کیفیت آموزش و تربیت بهتر دانشجو و ارتقاء علمی و رسیدن به استانداردهای جهانی موثر باشد دانشجو باید در جریان تحولات روز قرار بگیرد تا بتواند با تکنولوژی روز پیش رود و پس از فارغ التحصیلی بتواند فعالیت های تحقیقاتی و اجرایی خود را مطابق آخرین شرایط دنیا و گام به گام محققین خارج از کشور صورت دهد. همچنین لازم جهت توسعه هر چه بیشتر یک همپوشانی علمی، آموزشی و فرهنگی بین شکل های مختلف آموزش عالی اعم از دولتی، آزاد، پیام نور، غیرانتفاعی و علمی کاربردی برقرار شود.

د) ایجاد و توسعه علوم انسانی بومی

بدیهی است با توجه به اینکه مبادی فکری و ارزشی و فرهنگی هر کشوری بیش از سایر علوم، در علوم انسانی نهفته است؛ این علوم در کشورمان، دستخوش آفات بیشتری بوده است و متأسفانه جامعه اسلامی، دانشگاهی و حوزوی، امروزه به رغم گذشت بیش از سی و دو سال از انقلاب اسلامی از وضعیت مطلوبی در زمینه تولید علم و حل مشکلات جامعه در پرتو آن برخوردار نیست و بویژه در علوم انسانی؛ کشور در مقابل سیل ترجمه و هجوم رسانه ای و نظریه ای غرب در کلیه زمینه ها قرار دارد. در راستای نظام سازی و جامعه پردازی اسلامی، تنها راه پیش پای ما، ارتقای کمیت و کیفیت در تولید فکر و علم در حوزه و دانشگاه است و تا وقتی که «تولید» بر ترجمه و تکرار و نیز «اجتهاد» بر تقلید فزونی نیابد، سیر جوامع اسلامی همچنان

قهقهه‌رایی خواهد ماند و امت اسلام و ملت ایران علی‌رغم همه فداکاریها در صحنه‌ی تمدن، فرودست خواهد بود (هاشمی، ۱۳۹۰).

• پژوهش

در راستای توسعه علوم انسانی باید چشم انداز آینده دانشگاه‌ها در جهت آموزشی - پژوهشی شدن باشد. آموزش بدون تحقیقات هیچ مفهوم و معنی مشخصی ندارد و شاید تهی به نظر برسد حرکت آموزش عالی دور مانده از تحقیقات به طور قطع از سطح فراتر نخواهد رفت، این آموزش نامتوازن بیش‌تر مصرف کننده علم خواهد بود تا تولید کننده و تا زمانی که آموزش عالی هر کشور خود تولید کننده علم نباشد و مدار آموزشی اش را بر مبنای جزوه های تکراری و یا کتاب های ترجمه شده محدود نماید به سرعت در رقابت های جهانی محو خواهد شد. بنابراین لازم است بسترها و زمینه‌ها یلازم برای فعالیت‌های پژوهشی فراهم شود. تقویت زیرساخت‌های زیر می‌تواند این مهم را توسعه بخشد:

• اساتید

اساتید به عنوان قشری که به نوعی سکان هدایت فرایند تعلیم و تربیت را بر عهده دارند می‌تواند زمینه ساز پیشرفت و کیفیت بخشی امور مختلف دانشگاه‌ها شوند. چرا که این گروه در متن این فرایند قرار دارند و بر تمام امور اشراف و آگاهی کامل دارند. جهت نیل به پیشرفت های روز افزون در ابعاد مختلف علوم، ضروری است که اساتید و نیروهای متخصص دانشگاه‌ها هرچند سال یکبار با اعزام به فرصت‌های مطالعاتی و برقراری ارتباط با محققین دانشگاه‌های دیگر کشورها ضمن آشنایی با جدیدترین وسایل و لوازم تحقیقاتی، عملاً به اطلاعات و آموخته های جدیدی دست یابند تا با انتقال آنها به صدها دانشجو گام موثری در توسعه هرچه بیشتر علمی کشور بردارند (هاشمی، ۱۳۹۰).

• دانشجو

فراهم آوردن بسترمناسب برای دانشجویان به‌عنوان مشتریان فعالیت‌های دانشگاه جهت کیفیت‌بخشی به علوم انسانی امری لازم و ضروری می‌باشد. در این‌جا به بررسی برنامه‌های مختلف دانشگاه در ارتباط با دانشجویان پرداخته می‌شود:

- برنامه‌های آموزشی

کیفیت عملکرد آموزشی دانشگاه‌ها و کیفیت‌بخشی در حوزه علوم انسانی یکی از اصول اساسی می‌باشد که باید به آن توجه ویژه نمود. مشکلاتی که در روند آموزشی دانشگاه‌ها وجود دارد، مسئولین و برنامه ریزان دانشگاه‌ها را وا می‌دارد که در این زمینه با بررسی علمی این مشکلات را مرتفع نمایند. بخش آموزش در هر دانشگاه، فعالیت‌هایی مثل روش تدریس اساتید، امتحانات، کتاب‌ها و جزوات درسی و... را شامل می‌شود. نگاه توأم با دقت علمی به این مسائل زمینه‌ی کیفیت‌بخشی به علوم انسانی را فراهم می‌نماید (هاشمی، ۱۳۹۴).

- تقویت کرسی های نظریه پردازی

توسعه و تقویت کرسی های نظریه پردازی یکی از رهیافت های تقویت علوم انسانی می‌باشد. این رویکرد باعث تولید علم در علوم انسانی مبتنی بر داشته های بومی می‌شود.

- برنامه‌های فرهنگی و دانشجویی

توجه به مسائل فوق برنامه، امروزه در دانشگاه ها و مراکز آموزش عالی به عنوان اولویت اساسی محسوب می‌شود. هر دانشجو لازم است در کنار فعالیت های رسمی، در امور فوق برنامه نیز مشارکتی فعال داشته باشد تا به این وسیله زمینه ی رشد و شکوفایی خود را به نحو مطلوب فراهم نماید. بنابراین با توجه به ضرورت کار فرهنگی در جامعه ی اسلامی ایران، لازم است تدابیر و برنامه ریزی های دقیق تر و کاراتری در این زمینه انجام شود (هاشمی و بلاغت، ۱۳۹۰).

خدمات دانشجویی در حوزه علوم انسانی مانند برگزاری نمایشگاه ها، کارگاه های آموزشی، دعوت از نظریه پردازان و ... همواره مورد توجه دانشجویان بوده است.

- برنامه‌های پژوهشی

برنامه های پژوهشی در دانشگاه ها معمولاً در قالب فعالیت های کتابخانه، انجمن های علمی، حمایت از طرح ها و ایده های نو، خدمات کارگاه ها و ... انجام می گیرد. امروزه دانشگاه های با کیفیت و توسعه یافته به امر پژوهش در نزد دانشجویان و اساتید توجه و اهتمام ویژه ای دارند چرا که این امر با توجه به تحولات شتابناک جهان علم می تواند زمینه ساز تفکر علمی و تولید علم شود. بنابراین لازم است مسئولین به طور اعم و معاونت پژوهشی دانشگاه ها به طور اخص برای این امر برنامه ریزی و تمهیدات ویژه ای در نظر بگیرند.

نتیجه گیری

یکی از ارکان اصلی توسعه پایدار هر کشوری توسعه علوم انسانی می باشد. بطوری که توسعه علوم انسانی منجر به توسعه منابع انسانی، اقتصادی و دیگر ارکان توسعه پایدار می‌شود. به عبارتی توسعه علوم انسانی منشأ رشد هر کشوری است. توسعه علوم انسانی شرط بقاء و استمرار قدرتمند هر جامعه است. این توسعه تنها در پناه سعی و تلاش دانشمندان، دانش پژوهان و بطور کلی صاحب نظران علوم مختلف امکان پذیر است. و آموزش عالی در این رهگذر نقش حساس و مهمی را بر عهده دارد.

بنابراین امروزه آموزش عالی و دانشگاه ها با توجه به نقش فزاینده ای که در زمینه پیشرفت و ارتقای علمی، فناوری، فرهنگی و اقتصادی کشورها به عهده گرفته اند، موظفند به طور دائمی ساختارها و نیازهای خود را جهت همگام شدن با تغییرات خصوصاً توسعه علوم انسانی مورد بازنگری و ارزشیابی قرار دهند.

بطور کلی توسعه علوم انسانی از دو دیده گاه کمی و کیفی قابل بررسی است؛ در توسعه ی کمی که شامل افزایش تنوع در آموزش و پژوهش است می توان با افزایش کمی انجام تحقیقات در موضوعات جدید، افزایش تعداد دانشجویان، توسعه کمی موضوعات تحقیقی، تجهیزات و وسایل تحقیقاتی نوین این مهم را ارتقاء بخشید.

توسعه کیفی در آموزش عالی تمام کارکردها و فعالیت ها از جمله: آموزش، پژوهش، کارکنان، دانشجویان، امکانات و تجهیزات، خدمات به اقشار جامعه و دانشگاه را در بر می گیرد.

منابع و مأخذ

- هاشمی، سید احمد (۱۳۹۲). آموزش عالی (مفاهیم و رویکردها)، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.
- هاشمی، سیداحمد؛ عباسی، ابوالفضل؛ هاشمی، زینب؛ (۱۳۹۶). مقایسه ی میزان انطباق دانشگاه های آزاد اسلامی و دولتی استان فارس با ویژگی های دانشگاه های هزاره سوم از دیدگاه متخصصان و صاحب نظران، رهیافتی نو در مدیریت آموزشی سال هشتم زمستان ۱۳۹۶ شماره ۴ (پیاپی ۳۲).
- هاشمی، سید احمد (۱۳۹۴). برنامه ریزی درسی (اصول و کاربرد)، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی.

- هاشمی، سید احمد (۱۳۹۰) توسعه‌ی کیفی دانشگاه آزاد اسلامی واحد لامرد با تأکید بر میزان آگاهی اعضای هیأت علمی در مورد شاخص‌های برنامه‌ی درسی، فصل‌نامه‌ی علمی-پژوهشی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی.
- هاشمی، سید احمد و بلاغت، سید رضا (۱۳۹۰). خردورزی ضرورتی برای تولید علم در دانشگاهها: بررسی راههای ترویج و توسعه‌ی خردورزی در دانشگاهها به منظور تولید علم، فصل‌نامه‌ی علمی-پژوهشی تولید علم، شماره‌ی ۱۶.